

VII BÖLMƏ. AQRAR-ƏRZAQ PROBLEMLƏRİ VƏ ONLARIN HƏLLİ İSTİQAMƏTKLƏRİ

UOT 338.43

Elnur Qara oğlu ALLAHVERDİYEV
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA ƏHALİNİN ƏRZAQ MƏHSULLARI İLƏ TƏMİNAT SƏVİYYƏSİNİN TƏDQIQI

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə təminatının mövcud vəziyyətini öyrənməklə, ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının intensivləşdirilməsinin ölkə əhalisinin etibarlı kənd təsərrüfatında rolunu əsaslandırmaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası - ölkədə ərzaq təhlükəsizliyi üzrə qiymətləndirilmə meyarlarının optimal əsaslarla seçilməsinə və onların müqayisəli şəkildə tətbiq imkanlarının müəyyənləşdirilməsinə əsaslanır.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - Azərbaycanda əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatı əhalidə zəruri nəzəri-metodoloji aspektlərin konkretləşdirilməsi ilə müəyyən olunur.

Tədqiqatın nəticələri - ölkə əhalisinin ərzaq məhsulları ilə təminatında istər daxili, istərsə də xarici resurslardan rəşional əsaslarla istifadə yollarının müəyyənləşdirilməsi ilə yanaşı, ölkədə idxaləvəzləyici istehsalın stimullaşdırılmasının zəruriliyinin daim diqqət mərkəzində saxlanılması ilə əsaslandırılır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - öyrənilən məsələ ilə bağılı müvafiq nəzəri ümumiləşdirmələr əsasında kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının ölkə əhalisinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatının optimallaşdırılmasında rolunun araşdırılması imkanlarının öyrənilməsi ilə ehtiva olunur.

Açar sözlər: *kənd təsərrüfatı, ərzaq təhlükəsizliyi, müqayisəli yanaşma, istehsalın intensivləşdirilməsi, idxaldan asılılıq.*

Giriş

Ölkədə ərzaq təhlükəsizliyinin strateji məqsədi əhalini təhlükəsiz, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin etməkdən ibarətdir. Əsas etibarlı ilə "təhlükəsiz" deyəndə, əhalini sağılam həyat tərzi üçün kifayət qədər qida ilə təmin etməklə yanaşı, dövlət tərəfindən təhlükəsiz istehsal və idxal olunan kənd təsərrüfatı və aqrar sənaye məhsullarının keyfiyyətinin tənzimlənməsi üçün müvafiq tədbirlərin görülməsi də nəzərə alınmalıdır. Ölkə daxilində təhlükəli ərzaq məhsullarının idxalına qoyulan məhdudiyətlərin səbəblərindən biri də, əsasən idxal olunan məhsulların keyfiyyətinə görə səsləndirilən (məsələn, geni dəyişdirilmiş məhsullar) iddialardır.

Hal-hazırkı dövrdə ərzaq təhlükəsizliyi qlobal olaraq bir çox ölkələrin ən vacib problemlərindən ən başlıcasıdır. Ölkənin iqtisadi əsasları olan ərzaq təhlükəsizliyi əhalinin əsas ərzaq ehtiyaclarını təmin etmək, əhalinin sağıamlığının qorunması və cəmiyyətin rifahının yaxşılaşdırılmasına yönəlib. Dünya təcrübəsində ərzaq və qida təhlükəsizliyi vəziyyətinin monitorinqi, dünya miqyasında aclıq çəkən insanların sayı və qida təhlükəsizliyinə nəzarət müxtəlif səviyyələrdə olan bölgələri müəyyən etmək üçün illik məlumat verən beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilir.

Ərzaq təhlükəsizliyi üzrə qiymətləndirmə meyarlarına müqayisəli yanaşmalar

2015-ci ildə ərzaq təhlükəsizliyi səviyyəsində olan ölkələr üçün illik reyting, “British” jurnalının Economist Intelligence Unit adlı analitik buraxılışında ərzaq təhlükəsizliyi ölkələrinin indeksləri (UPB indeksi, Qlobal Qida Təhlükəsizliyi İndeksi, GFSI) 109 inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkənin qida ilə təminatını müəyyən edən 28 göstərici üçün hesablanmışdır. Azərbaycan 2015-ci ildə 109 ölkə arasında 58-ci yerdə qərarlaşmaqla ərzaq təhlükəsizliyi indeksi 56,6 bal olmuş, 2016-cı ildə isə 113 ölkə arasında 57-ci yerdə qərarlaşmaqla ərzaq təhlükəsizliyi indeksi 57,1 bal olmuşdur. Onu da qeyd edək ki, ərzaq təhlükəsizliyi indeksi 100 bal götürülür.

Paul Ehrlich (1854-1915) dünya və milli qida təhlükəsizliyini təmin etmək üçün iki əsas yanaşma təklif edir. “Birincisi, özünü təmin etmə uzunmüddətli ərzaq təhlükəsizliyinin yeganə təminatıdır. İkincisi, yalnız azad bazar ticarət sistemi bütün uzunmüddətli ərzaq təhlükəsizliyini təmin edə bilər” [1, s. 26].

J. Rogersin işinə görə, ərzaq təhlükəsizliyi üç əsas ölçüyə malikdir:

1. Ərzaqın əlçatanlığı (bütün əhali üçün müvafiq keyfiyyətdə qida məhsullarının yetərliliyi və uyğunluğu);

2. Ərzağın mövcudluğu (sağlam pəhriz üçün lazım olan məhsulların satın alınması üçün hər bir şəxs üçün mövcud resursların yetərliliyi);

3. Ərzağın istifadəsi müvafiq pəhriz əsasında qidalanmanın adekvat bioloji istifadəsi, suyun keyfiyyəti, sanitariya və səhiyyə normalarının tətbiqi [2, s. 31].

İ.Q. Uşaçev “dünya ərzaq təhlükəsizliyi və ərzaq müstəqilliyi məsələlərinin dövlətlərin milli müstəqilliyinin sosial sabitliyinə zəmanət” olduğunu qeyd edir [3,s.7].

Ümumiyyətlə iqtisadi ədəbiyyatların təhlili göstərir ki, əhalinin yaşayış səviyyəsindən göstəriciləri, o cümlədən ərzaq təchizatı, optimal qidalanma ölkənin və regionların sosial-iqtisadi inkişafının ümumi səviyyəsinə bağlıdır. Əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəldilməsi və yoxsulluq səviyyəsinin azaldılması ərzaq istehlakının artmasının əsas səbəbidir.

Ölkəmizin müstəqilliyinin ilk illərində əhalinin keyfiyyətli ərzaq məhsulları ilə təminat səviyyəsinin həm kəmiyyət, həm də həcmdə aşağı salınması ərzaq təhlükəsizliyi məsələsini ön plana çəkmiş və daim dövlətin diqqətində olmasını bir daha şərtləndirmişdir.

Ərzaq təhlükəsizliyi milli və dövlət təhlükəsizliyinin bir hissəsi olmaqla dövlətin iqtisadi və siyasi müstəqilliyini, ölkə vətəndaşlarının milli və dövlət maraqlarına zərər vermədən onların ehtiyaclarını ödəmək qabiliyyətini xarakterizə edir.

Məlumdur ki, əhalini ərzaq məhsulları ilə təmin etmə aşağıda qeyd edilən iki yolla mümkündür:

- əsasən yerli istehsal hesabına ərzaq məhsullarına olan tələbatın ödənilməsi;
- idxal hesabına ərzaq məhsullarına olan tələbatın bir qisminin ödənilməsi.

Eyni zamanda, ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək üçün ilk növbədə yerli əmtəə istehsalçısının dəstəklənməsi və onların fəaliyyətlərinin stimullaşdırılması zəruridir.

Təcrübə göstərir ki, ümumilikdə Azərbaycanda 1990-2000-ci illərdə kənd təsərrüfatında məhsul, o cümlədən ərzaq məhsulları istehsalı kritik həddə qədər azalması ilə müşayiət olunurdu. İqtisadiyyatın digər sahələrində resurslara (maddi və maliyyə) olan tələbat və onların iqtisadi fəaliyyət yolu ilə əldəolma ehtimalı arasında kənd təsərrüfatında olduğu kimi genişmiqyaslı bir boşluq yoxdur. Burada azaldılmış resurs təminatına uyğunlaşma prosesi kənd təsərrüfatı torpaqlarının, heyvandarlıq və malların istehsalının azaldılması ilə nəticələnir. Belə olan halda, ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların öz resursları hesabına əhalinin yerli ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsində problemlər yaranır ki, bu problemləri onlar sərbəst həll edə bilmirlər.

Ölkədə sahibkarların mülkiyyətində və istifadəsində olan torpaqların münbitliyinin qorunub saxlanması və yaxşılaşdırılması, suvarılan torpaqların su ilə təminatının yaxşılaşdırılması və mürtəqqi suvarma texnologiyalarının tətbiq edilməsi ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına və ərzaq məhsulları istehsalına təsir göstərən amillərdəndir. Hazırda kənd təsərrüfatında istifadə olunan torpaqların müəyyən hissəsinin şorlaşması və eroziyaya uğraması məhsuldarlığın azalmasına səbəb olur. Əvvəllər respublikada hər il 100 min hektara yaxın sahədə torpaqların yuyulması

aparıldığı halda, bu işlərin həcmi get-gedə azaldılmış, sonradan tamamilə dayandırılmışdır. Şoran və şorəkət torpaqların yuyulması həm becərilən torpaq sahəsinin, həm də sahibkarların gəlirlərinin artmasında müsbət rol oynaya bilər [4, s. 198-199].

Ərzaq təhlükəsizliyi səviyyəsinin öyrənilməsi ölkənin və əhalinin kəmiyyət və keyfiyyət ölçmə üçün meyarları və metodları sisteminin inkişaf etdirilməsi zərurəti ilə müəyyən edilir. Ərzaq təhlükəsizliyinin səviyyəsini müəyyən etmək üçün göstəricilər və meyarlar vardır. Yəni, qarşıya qoyulan əsas məqsəd mövcud və gözlənilən vəziyyətə uyğun olaraq yaradılmış keyfiyyət göstəricilərini və göstəricilərin hədəflərə uyğunluğunun miqyası ölçüsünü ifadə edir.

Ərzaq təhlükəsizliyinin səviyyəsini araşdırarkən əsasən aşağıdakı meyarların nəzərdən keçirilməsi məqsəduyğundur:

1. Əsas kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal səviyyəsinin qiymətləndirilməsi;
 - a) torpaq ehtiyatları və əkin yeri ilə təmin edilmə səviyyəsi;
 - b) kənd təsərrüfatı istehsalçıları tərəfindən istehsal olunan məhsulların həcmi;
2. Ərzaq və qida məhsullarının fiziki əlçatanlıq səviyyəsi, kənd təsərrüfatı məhsullarının əsas növlərinin istehsal səviyyəsinin təhlili. Burada torpaq ehtiyatları və əkin yeri ilə təmin edilmə səviyyəsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində bu göstəricilərin müəyyən edilməsi ərzaq məhsullarına olan tələbatın yerli istehsal hesabına ödənilmə səviyyəsini müəyyən etməklə bərabər kənd təsərrüfatında istehsal olunan ərzaq məhsullarının potensial imkanlarını qiymətləndirməyə imkan verir.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının intensivləşdirilməsinin əhalinin etibarlı ərzaq təminatında rolu

Ölkə əhalisinin etibarlı ərzaq məhsulları və ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi kənd təsərrüfatının intensiv inkişaf etdirilməsini, torpaqlardan istifadənin səmərəliliyinin artırılmasını və məhsuldarlığın yüksəldilməsini şərtləndirir.

Son araşdırmalar göstərir ki, hər hektar sahədən 30 sentner məhsuldarlığa nail olmaq üçün payızlıq taxıl bitkisinə hektara 300 kq azot, 350 kq fosfor və 100 kq kalium gübrəsi tələb olunur. Digər əməliyyatları da nəzərə alıqda hektara tələb olunan xərc 700 manat və ya daha çox olur. Bu halda hektardan məhsuldarlıq 50 sentnerdən az olmamalıdır. 2017-ci ildə taxılın bazar qiyməti 0,26-0,4 manat arasında dəyişib və orta məhsuldarlıq 29 sentner olmuşdur. Bu, taxıl istehsalında iqtisadi səmərəliliyin aşağı və torpaqlardan səmərəsiz istifadə olunduğunu, eyni zamanda, intensiv inkişafın təmin olunmadığını göstərir.

Kənd təsərrüfatının intensivləşdirilməsi təbii və dəyər, ümumi və fərdi göstəricilər sistemi ilə xarakterizə olunur. Bir çox qiymətləndirmə göstəricisi kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadiyyatın çoxtərəfli istiqamətlərini əhatə edən kompleks bir iqtisadi proses olduğunu təsdiqləyir. Kənd təsərrüfatının intensivləşməsinin iqtisadi səmərəliliyi məsələsinin istehsal intensivliyi konsepsiyasının tərifindən nəzərə alınması vacibdir. Şiddət və intensivlik anlayışları fərqlidir, lakin onlar bir-biri ilə əlaqəli və bir-birinə bağlıdır. Kənd təsərrüfatı istehsalının intensivliyini müəyyən etmək üçün əsasən əldə edilən məhsuldarlığın potensial məhsuldarlıqla müqayisəsi və hər çəkilən xərc vahidinə düşən ümumi məhsul, sərf olunan adam-saata düşən ümumi məhsul kimi göstəricilərdən istifadə edilir.

Qeyd edək ki, kənd təsərrüfatının intensiv inkişafının əsasları tətbiq olunan texnoloji və texnologiyanın təkmilləşdirilməsi, daha təsirli gübrələrin və bitki mühafizəsi məhsullarının istifadəsi, yeni məhsuldar bitki növlərinin və cins heyvanların yetişdirilməsi, torpağın məhsuldarlığının artması və s. ilə bağlı olan elmi və texnoloji inkişafdır.

Cədvəlin məlumatlarının təhlili göstərir ki, taxıl, kartof və ərzaqlıq bostan məhsulları istisna olmaqla ölkədə adambaşına istehsal olunan digər ərzaq məhsullarında artım baş vermişdir. Bu əsasən tərəvəz və yumurtada olmuşdur. 2012-ci illə müqayisədə bu məhsulların istehsalı 2019-cu ildə 1,3 dəfə yüksəlmişdir.

Axırınıcı onilliklər ərzində dünyada ərzaqla təminat sahəsində müsbət dəyişikliklər baş vermişdir. 1990-2000-ci illərdə minimum miqdarda qidalanmayan əhəlinin sayı 13%, yaxud 842 milyon nəfər azalmışdır.

Cədvəl 1.

Azərbaycan Respublikasında 2012-2019-cu illər ərzində əsas ərzaq məhsulları istehsalı, adambaşına il ərzində (kq)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2012-ci ilə nisbətən 2019-cu ildə %-lə
Taxıl təmiz çəkiddə	298	310	347	307	310	284	329	348	116,8
Kartof	106	107	87	88	94	93	92	107	100,0
Tərəvəz	133	133	126	134	132	142	155	173	130,0
Ərzaqlıq bostan bitkiləri	47	46	47	51	48	44	41	45	95,7
Şəkər çuğunduru	19	20	18	19	32	41	28	22	115,8
Meyvə və giləmeyvə	88	92	90	93	92	96	103	111	126,1
Ət (kəsilmiş çəkiddə)	30	31	31	31	31	32	33	34	113,3
Süd	185	193	197	202	209	204	212	217	117,3
Yumurta ədəd	134	151	166	163	167	173	171	184	137,3
Balıq	6,3	5,5	5,3	5,4	6,6	6,4	6,3	6,4	101,6

Cədvəl “Azərbaycanın Kənd Təsərrüfatı” Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd edək ki, iqtisadiyyatın digər sahələrində yaranan çətinliklərdən fərqli olaraq, kənd təsərrüfatının çətinliyi yalnız bu sahədə ən ağır formaları olan aqrar istehsalının ağır vəziyyətini nəzərdə tutmur. Kənd təsərrüfatı istehsalının inkişafı bütün kənd sahəsinə bağlı insanların həyatının bütün sahəsini əhatə edir. Beləliklə, mövcud kənd təsərrüfatı vəziyyəti onun inkişafını tənzimləmək üçün hökumətin səmərəli fəaliyyətini, eləcə də istehsal və sosial infrastrukturun hərtərəfli inkişafının təşkilini tələb edir. Dövlətin əsas məqsədi əhəlinin sosial rifahının yaxşılaşdırılmasıdır. Bu, onun uğurlu gələcəyinin əsl zəmanətidir. Ölkə üzrə ərzaq məhsullarının adambaşına istehlakı cədvəl 2-də verilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 06 iyun tarixli 182 nömrəli qərarı ilə Minimum istehlak səbəti üzrə əsas növ ərzaq məhsullarının illik istehlak normaları tədqiq edilmişdir. Ölkədaxili müəyyən edilmiş normalarla müqayisə etdikdə əhəlinin istehlakının yüksək olduğu müəyyən edilməsinə baxmayaraq, ÜST-nin normaları ilə müqayisədə çörək və çörək məhsulları istisna olmaqla digər məhsullar üzrə istehlakın aşağı səviyyədə olduğu müəyyən edilir ki, bu da əsasən əhəlinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı olması ilə bağlıdır.

Azərbaycanda əhəlinin ərzaq məhsulları ilə özünütəminat səviyyəsi cədvəl 3-də verilmişdir.

Cədvəl 2.

Ölkə üzrə 2019-cu ildə ərzaq məhsullarının adambaşına istehlakı, ildə kq

Ərzaq məhsulları	ÜST-nin adambaşına istehlak normaları, kq	Ölkədaxili adambaşına istehlak normaları, kq	Adambaşına faktiki istehlak, kq	İstehlak səviyyəsi, %	
				ÜST-nin normalarına nəzərən %	Ölkədaxili normalarına nəzərən %
Çörək və çörək məhsulları (un hesabı ilə)	120,5	126,2	171	141,9	135,5
Kartof	96,7	50,7	75,2	77,8	148,3
Tərəvəz və bostan məhsulları	140,3	97	104,1	74,2	107,3
Meyvə və giləmeyvə	80,3	46	71,2	88,7	155
Ət və ət məhsulları	70,1	31,5	37,4	53,3	118,7
Süd və süd məhsulları	359,9	232,3	238,1	66,1	102,5
Balıq və balıq məhsulları	8,3	7,7	7,9	95,2	102,6
Yumurta (ədəd)	243	153	158	65,0	103,3
Qənd və şirniyyat məhsulları	36,5	17,4	26,3	72,1	151,1
Bitki yağı və marqarin	13,1	9,8	16,9	129,0	172,4

Mənbə: Monoqrafiya; s.86

Cədvəl 3.

Azərbaycanda yerli istehsal hesabına əhəlinin ərzaq məhsəli kənd təsərrüfatı məhsulları ilə özünlətəminetmə səviyyəsi, %-lə

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2011-ci ilə nisbətən 2019-cu ildə artma +, azalma -
Taxıl	64,8	64,3	63,9	60,6	64,5	63,8	66,3	74,1	67,3	+0,39
Kartof	101,6	98,2	97,6	89,7	89,1	85,5	89,2	90,8	87,8	- 0,86
Tərəvəz	95,7	98,9	102,3	103,4	103,4	105,4	115,2	115,0	112,0	+0,11
Bostan məhsulları	100,2	100,1	100	100,4	100	100,2	100,2	99,7	100,8	-
Meyvə və giləmeyvə	116,8	125,7	121,8	120,1	113,7	116,4	122,4	123,2	123,1	+0,1
Ət və ət məhsulları	87,2	91,8	92,4	92,4	94,7	87,9	84,7	82,7	82,5	-0,9
Süd və süd məhsulları	70,9	72,5	76	76,3	84,3	87,7	86,1	86,7	86,3	+0,12
Yumurta	77,4	96,2	100	99,7	99,7	98,8	100,5	101,5	101,8	+0,13
Balıq və balıq məhsulları	73,0	74,7	71,7	72,8	77,6	82,3	81,2	83,1	82,2	+0,12

Cədvəl <http://www.stat.gov.az/source/agriculture/>: veb səhifənin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir .

Cədvəldən göründüyü kimi, əhalinin taxıla olan tələbatının 33-34 faizi, kartofun 12-13 faizi, ət və ət məhsullarının isə 17-18 faizi idxal hesabına təmin olunur. Belə ki, 2011-ci ildə balıq və balıq məhsulları üzrə özünütəminat səviyyəsi 73 faiz, süd və süd məhsulları 70,9 faiz olduğu halda, 2019-cu ildə balıq və balıq məhsullarının özünütəminat səviyyəsi 82,2%-ə, süd və süd məhsulları 86,3%-ə qədər yüksəlmişdir. Həmçinin yumurta ilə özünütəminat səviyyəsi isə 77,4%-dən 101,8%-ə qədər yüksəlmiş və demək olar ki, daxili tələbat yerli istehsal hesabına təmin olunur. Ümumi götürüldükdə meyvə və giləmeyvə məhsulları üzrə özünütəminat səviyyəsi 123,1% təşkil edir, lakin növlər üzrə götürüldükdə bəzi meyvə məhsulları və respublikamızda yetişməyən məhsullar idxal olunur ki, bu da öz növbəsində meyvə və giləmeyvə məhsulları üzrə idxaldan asılılıq səviyyəsinin 12,3% əhatəsində formalaşmasına səbəb olur. Bəzi məhsullar üzrə isə özünütəminat səviyyəsi tam ödənilir. Belə ki, 2019-cu ildə bostan və tərəvəz məhsulları ilə özünütəminat səviyyəsi 100,2 faiz olmuşdur. Ölkədə ərzaq məhsulları ilə idxaldan asılılıq səviyyəsi cədvəl 4-də verilmişdir.

Cədvəl 4.

Ölkədə ərzaq məhsulları üzrə idxaldan asılılıq səviyyəsi (faizlə)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2011-ci ilə nisbətən 2019-cu ildə artma +, azalma -
Taxıl	35,2	35,7	36,1	39,4	35,5	36,2	33,7	25,9	32,7	-2,5
Kartof	8,3	7,8	7,7	15,7	14,8	14,5	16,5	9,2	12,2	+3,9
Tərəvəz	9,5	5,7	3,1	3,4	3,4	5,1	3,8	+15,0	+12	+2,5
Bostan məhsulları	-	-	-	-	-	-	-	0,3	+0,8	+0,8
Meyvə və giləmeyvə	12,3	10,1	4,9	3,6	9,6	12,3	12,7	+23,2	+23,1	+10,8
Ət və ət məhsulları	13,2	8,8	8,1	8,1	5,6	12,1	15,5	17,3	17,5	+4,3
Süd və süd məhsulları	29,1	27,5	24,3	23,9	16	12,6	14,6	13,3	13,7	-15,4
Yumurta	22,6	4,2	0,1	0,3	0,3	1,2	0,0	+1,5	+1,8	-
Balıq və balıq məhsulları	27,4	25,3	28,4	27,2	22,4	17,7	19,4	16,9	17,8	-9,6

Cədvəl <http://www.stat.gov.az/source/agriculture/>: veb sahifənin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

2017-ci ildə taxıl üzrə idxaldan asılılıq səviyyəsi 2,5% azalmış, kartofdan asılılıq səviyyəsi isə 3,9% artmışdır. Bəzi məhsullar üzrə isə idxaldan asılılıq səviyyəsi azalmış və demək olar ki, yerli istehsal hesabına təmin olunur. Heyvandarlıq məhsulları üzrə də 2011-ci ilə nisbətən 2019-cu illərdə idxaldan asılılıq səviyyəsi böyük həcmdə azalmışdır. Bu əsasən süd və süd məhsulları üzrə 15,4% və yumurta üzrə isə 1,8% təşkil etmişdir.

4-5 ildən çoxdur ki, heyvandarlıq məhsullarının idxalı strukturunda ət məhsulları, iribuynuzlu heyvan əti və heyvandarlıq məhsulları, həmçinin konservləşdirilmiş ətdir. Süd məhsulları tərkibində qaymaq və kərə yağı üstünlük təşkil edir. Respublikamızın dağlıq ərazilərinin əsas hissəsində heyvandarlıq məhsullarının yerli istehsalında əhəmiyyətli artım potensial imkanları mövcuddur.

Azərbaycanın idxal etdiyi ərzaq məhsulları içərisində buğda məhsulu daha çox xüsusi çəkiyə malikdir. Bu əsasən məhsuldarlığın aşağı olması ilə bağlıdır. Eyni zamanda ölkədə hər il buğda əkinini üçün (hektara 200 kq) 100 – 120 min ton buğda toxumu tələb olunur. Yerli reproduksiya toxumu ilə təminat səviyyəsi isə 30-40% həcmindədir. Əsasən istifadə olunan toxumlar istehsalçıların öz toxumlarıdır ki, bu da məhsuldarlığın aşağı olmasına səbəb olur. Eyni zamanda sahələrə verilən mineral gübrələr də tələb olunan normalardan bir neçə dəfə aşağıdır ki, bu da məhsuldarlığa ciddi təsir edir. Belə ki, cədvəl 2.3-də göstəriləni kimi, 100% qidalı maddə hesabı ilə 2012-2015-ci illərdə taxıla (qarğıdalısız) 20-21 kq, 2019-cu ildə isə 3,0 dəfə artırılaraq 62 kq mineral gübrə verilmişdir. Verilən gübrələr əsasən azotlu gübrələrdir ki, bu da öz növbəsində bitkinin böyüməsinə təsir edir. Araşdırmalarımız göstərir ki, əkin üçün zəruri olan üzvi gübrələr də normaldan dəfələrlə aşağı verilir.

Nəticə

Əhalinin ərzaq təminatında yerli istehsalın rolunu müəyyənləşdirmək üçün bu və ya digər ərzaq məhsullarının ehtiyatlarının formalaşmasında, onların daxilolma mənbələrinin, o cümlədən istehsalın və idxalın xüsusi çəkirlərinin dinamikası məlumatları təhlilə cəlb edilməlidir. Başqa sözlə, ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına tələbatının hansı hissəsinin istehsal, hansı hissəsinin isə idxal hesabına ödənilməsi müəyyənləşdirilməklə və bir sıra digər amillər nəzərə alınmaqla, idxaldan asılılıq səviyyəsi aşkar olunmalıdır. Əldə edilmiş nəticələrinə əsasən idxalın həcmindən asılı olaraq ayrı-ayrı idxaləvəzləyici məhsulların istehsalının artırılmasına maksimum cəhd göstərilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Шамхалов Ф. И. Государство и экономика: основы взаимодействия. М.: Экономика, 2-изд, 2005, 727 с.
2. Ehrlich P. *The Population Bomb*. N Y, Sierra Club and Ballantine Books, 1968. 206 p.
3. Узун В.Я., Гатаулина Е.А., Сарайкин В.А., Карлова Н.А. Методы оценки влияния аграрной политики на развитие сельского хозяйства. М., 2014, 115 с.
4. İbrahimov E.R. Aqrar sahibkarlığın inkişafının iqtisadi problemləri. Monoqrafiya. Gəncə, 2010, 380 s.

*Елнур Гара оглы Аллахвердиев
Азербайджанский Университет Кооперации
доктор философии по экономике*

Изучение уровня обеспеченности населения продуктами питания в Азербайджанской Республике

Резюме

Цель исследования. Изучая текущую ситуацию с обеспечением населения продуктами питания в Азербайджанской Республике, необходимо обосновать роль интенсификации сельскохозяйственного производства в стране в надежном сельском хозяйстве.

Методология исследования. основан на выборе критериев оценки безопасности пищевых продуктов в стране на оптимальной основе и возможности их сравнительного применения.

Важность исследовательского приложения. Надежное обеспечение населения продуктами питания в Азербайджане определяется конкретизацией необходимых теоретических и методологических аспектов работы с населением.

Результаты исследования. В его основе лежит необходимость стимулирования импортозамещающего производства в стране, а также определение способов рационального использования как внутренних, так и внешних ресурсов при обеспечении населения продуктами питания.

Оригинальность и научная новизна исследования. На основе соответствующих теоретических обобщений по исследуемой проблеме исследование роли сельскохозяйственного производства в оптимизации надежного снабжения населения страны продуктами питания.

Ключевые слова: сельское хозяйство, продовольственная безопасность, сравнительный подход, интенсификация производства, зависимость от импорта.

*Elnur Gara Allahverdiyev
Azerbaijan University of Cooperation,
PhD in Economics*

Study of the level of food supply for the population of the Republic of Azerbaijan.

Summary

Purpose of the study. Studying the current situation with the provision of the population with food in the Republic of Azerbaijan, it is necessary to substantiate the role of the intensification of agricultural production in the country in reliable agriculture.

Research methodology. Based on the selection of criteria for assessing food safety in the country on an optimal basis and the possibility of their comparative application.

The importance of the research application. Reliable provision of the population with food products in Azerbaijan is determined by the specification of the necessary theoretical and methodological aspects of working with the population.

Research results. It is based on the need to stimulate import-substituting production in the country, as well as to determine ways of rational use of both internal and external resources while providing the population with food.

Originality and scientific novelty of the research. On the basis of appropriate theoretical generalizations on the problem under study, the study of the role of agricultural production in optimizing a reliable supply of food to the population of the country.

Key words: agriculture, food security, comparative approach, intensification of production, dependence on imports.
